

Araştırma Makalesi

Yeni sömürgecilik ve “Afrika’nın yeniden paylaşımı” tartışmalarının kesişiminde Gana-Çin ilişkileri

Sevim Varlıklar^{1,2,*}

¹ Doktora Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, Türkiye.

² Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, Türkiye. ORCID: 0000-0001-9203-5128

* İletişim: sevimvarliklar@gmail.com

Gönderim: 11.05.2022; Kabul: 27.06.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.30>

Öz: Afrika’nın bağımsızlığını kazandığı yıllarda oldukça revaçta olan ve Avro-Afrika ilişkilerini açıklamakta kullanılan bir kavram olan yeni-sömürgecilik, son dönemde medya ve akademik tartışmalarda yeniden popülerlik kazandı. Özellikle Çin-Afrika ilişkileri, Batılı bakış açısından çoğunlukla bu çerçevede değerlendirilmektedir. Her ne kadar Çin kendisini, Afrika ile ilişkilerinde Batılı sömürgeci ülkelerden farklı şekilde konumlandırırsa da benzer bağımlılık paternleri yaratıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, Gana lideri Nkrumah’ın Batı ile sömürgeci ilişkileri eleştirdiği yeni-sömürgecilik kavramı ile Afrika’nın yeniden paylaşımı tartışmasını da içerecek şekilde, Gana-Çin ilişkilerinin son dönemleri analiz edilmektedir.

Anahtar kelimeler: yeni sömürgecilik, Afrika’nın yeniden paylaşımı, Gana, Çin, Avro-Afrika ilişkileri

Ghana-China relations at the intersection of neocolonialism and the new scramble for Africa debates

Abstract: The term neocolonialism, which was quite mainstream to analyse Euro-African relations at the time of the independence, has become popular in the media and academia in the last decades. Particularly, China-Africa relations have been evaluated within this framework by the Western point of view. Although China has placed itself in a different position rather than the old

colonial powers, it is observed that the similar patterns of dependency have been created. In this article, Ghana-China relations in the last decades, including the new scramble for Africa discussions, have been analysed with the term neocolonialism which was coined by Ghanaian leader Nkrumah to criticise West and the colonial relations.

Keywords: neocolonialism, new scramble of Africa, Ghana, China, Euro-African relations

---

Afrika'nın incisi, Uganda'yı ele alalım. Kölelik için suçlu muz? Hah! Buganda'yı 1890'larda sömürgeleştiren Frederick Lugard'ın ilk görevi köleliği Araplara yasaklamasıydı. Bölgeye 'yanlış ürünlerin' ekilmesiyle ilgili saçmalığı da yutmayın. [...] Uganda bitkilerle dolup taşmakta. Bir sürü tuhaf, başınızdaki büyük, asılı meyveler var. Güzel kokular da öyle ya da böyle iğrençler. [...] Bu yüzden, İngilizler kahve, pamuk ve tütün ektiler ve bu oldukça doğrudur. [...] Afrika için en iyi kader, eski sömürgecilerin onu bir kez daha paylaşmasıdır; bu kez kendilerinin suçlu hissetmelerinin istenmeyeceği bir anlayışla (Johnson 2016).

Giriş

İngiltere Başbakanı Boris Johnson'ın 2002 yılında *The Spectator* dergisinin editörüken kaleme aldığı ve sömürgeciliğin suçluluk duyulmadan devam etmesi gerektiğini savunduğu makaledeki söylemleri oldukça çarpıcıdır. Birçok eski sömürgeci ülke liderinin sömürgecilik etrafında açıklamalar yaptığı görülmektedir. Bazen Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron gibi sömürgeciliğin "büyük bir hata olarak" görülmesiyle ifade edilen sözde pişmanlık (Macron 2019), bazen de Johnson örneğinde olduğu gibi sömürgeciliğin hararetle savunulduğu açıklamalar bugün sıkça karşımıza çıkmaktadır. Hatta Batılı çevrelerde de Çin-Afrika ilişkileri benzer söylemler ekseninde ele alınmakta ve Çin'in ekonomik faaliyetleri, yeni-sömürgeci olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir (Jauch 2011; Clinton 2011; Carmody 2016). Tam da bu noktada, uluslararası ilişkilerdeki eşitsiz ilişkileri açıklamada, yeni-sömürgecilik kavramının önemine değinilmelidir.

1885 Berlin Konferansı ile hammadde ve pazar mücadelesi kapsamında paylaşılan Afrika kıtasında İngiltere, Fransa, Belçika, İspanya, Hollanda ve Portekiz, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek, sömürgeci yönetimleriyle hüküm sürdü. Kıtadaki ulusal bağımsızlık mücadeleleri ve değişen dünya sistemi sonucunda bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri, bu defa başka bir

sömürgecilik biçimiyle yüzleşti. Sömürgeciliğin aksine daha görünmez ve kompleks bir yapıya sahip olan yeni-sömürgecilik, sömürgeciliğin yarattığı alt ve üst yapıların, bağımsızlıkla beraber çözülmediğini, sömürgeciliğin dünya sisteminin değişen ve dönüşen araçlarıyla devam ettirildiğini savunmaktadır. Bu tartışma, 1980'lerden sonra giderek belleklerden silinse de kaybettiği ivmeyi son yıllarda şaşırtıcı bir şekilde yeniden kazandı. Bazı Afrika liderlerinin söylemlerinde yer alan, bağımsızlığın üzerinden 60 yıl geçmesine rağmen "sömürgeci bağları kopararak kendi ayakları üzerinde durma" vurgusu doğrultusunda,¹ yeni-sömürgeciliğin yeniden tartışılması gerekmektedir.

Bu amaçla çalışmada, ilk olarak, Gana'nın kurucu lideri Kwame Nkrumah'ın kavramsallaştırması çerçevesinde yeni-sömürgecilikten bahsedilecektir. İkinci olarak, Batı ekseninde kurulan modern Avro-Afrika ilişkilerinin yönünü 2000'lerde Çin'e dönmesiyle beraber, Afrika'nın yeniden paylaşımı tartışmasına değinilecek ve bu tartışmaların kesişme noktası olarak Gana-Çin ikili ekonomik ilişkilerinin, eşit ve yatay bir zeminde ilerleyip ilerlemediği ikili ilişkilerdeki yatırım, ticaret ve dış yardım verileri çerçevesinde incelenecektir.

Yeni sömürgeciliği yeniden düşünmek

Her ne kadar sıklıkla haberlerde veya akademik metinlerde kullanılsa da yeni-sömürgecilik kavramının tarihsel gelişimi hakkında detaylı çalışma yapılmadığı dikkat çekmektedir. Kavramın ilk olarak Jean Paul Sartre'ın, Fransa'nın Cezayir Savaşı'ndaki faaliyetlerini sert bir şekilde eleştirdiği *Colonialism and Neocolonialism* (1956) adlı çalışmasında ortaya atıldığı söylenebilir (Sartre 2001). Yeni-sömürgecilik kavramının ilk resmî kullanımı ise 1961 yılında Kahire'de gerçekleşen "Tüm Afrika Halkları'nın Konferansı"ndaki karar taslağında görülmektedir (Martin 1985, 191). Nkrumah, 1965 yılında kaleme aldığı *Neocolonialism: The Last Stage of Imperialism* adlı çalışmasında, Lenin'in argümanlarının detaylı bir analizini gerçekleştirerek, kavramı felsefi açıdan tanımladı.² Bir dönemin oldukça hararetli bir teması olan, ancak 1980'lerle beraber rafa kaldırılan yeni-sömürgecilik, son yıllarda yeniden canlanmaya başladı. Mark Langan'ın *Neocolonialism and the Poverty of Development in Africa* (2018) adlı kitabında, Afrika özelinde yeni-sömürgecilik yeniden Nkrumahvari bir bakışla birçok açıdan incelenmekte ve yeni-sömürgecilik kavramının

¹ Gana Cumhurbaşkanı Nana Akufo-Addo'nun Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ile görüşmesinde Afrika'nın geleceği ve kendine yeterliliği hakkında yaptığı konuşmadan alıntılandı (Akufo-Addo 2020).

² Söz konusu metin için, Lenin 1963.

güncelliğini yitirmediği, her dönemde bir yöntem olarak yeniden ele alınabileceği gösterilmektedir.

Yeni-sömürgecilik, ana hatlarıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge imparatorluklarının dağılmasıyla ortaya çıkan yeni ulus-devletlerin bağımsızlıklarına kuşkuyla yaklaşan bir bakış açısını tasvir etmektedir. Bu dönemdeki çalışmalarda, yeni ulus-devletlerin, sömürgecilik aracılığıyla kapitalizme eklenme ve eşitsiz gelişme süreci, Bağımlılık Okulu ve Dünya Sistemleri teorisyenleri tarafından tarihsel olarak ele alınmaktadır.³ Aynı dönemin ürünü olan yeni-sömürgecilik ise benzer varsayımlardan hareket etmektedir. Örneğin Nkrumah, az gelişmişliğin yapısal nedenlerini verili kabul ederek, sömürgeciliğin emperyalizmin bir aşaması olarak az gelişmişliği nasıl derinleştirdiğini ve sömürgeciliğin tasfiyesinin kapitalist dünya ekonomisinde yeni bir emperyalist aşamaya tekabül ettiğini iddia etmektedir. Bu yazarlar, böyle bir dünya sisteminde yeni-sömürgeciliğin kaçınılmaz olduğunu ve bağımsızlığın, devrim veya kapitalist ekonomilerden kopuş⁴ gerçekleşmeden mümkün olmayacağını savunmaktadırlar (Amin 1987; Rodney 2013; Fanon 2013).

Nkrumah için yeni-sömürgecilik, “emperyalizmin en son ve en tehlikeli aşamasıdır” çünkü “uygulayanlar için sorumluluk sahibi olmadan iktidar sahibi olmak anlamına gelir; cefasını çekenler içinse telafisi olmayan bir sömürden ibarettir” (Nkrumah 1965, xi). Yeni-sömürgeciliğin yapısal nedenlerinden en önemlisi, sömürgeciliğe benzer şekilde metropol ülkelerin toplumsal çatışmalarını dışarı aktarmalarıdır (xii). Ayrıca, Bağımlılık Okulu ile benzer şekilde yeni-sömürgecilik, dünyanın belli bölgelerinin diğer bölgeleri sömürerek gelişmesinin, Afrika ekonomisinin endüstrileşmesine engel olduğunu iddia etmektedir. Bu doğrultuda Nkrumah, tarihsel olarak Avrupa’nın endüstrileşmeye başladığı dönemde, kıtalar arasında gelişmişlik düzeylerinin günümüzdeki kadar farklı olmadığını altını çizmektedir. Üretim yöntemlerinin evrimi, artan kârın merkeze aktarımı, imalat ve üretime yapılan yetersiz yatırımlar uçurumu giderek arttırarak az gelişmişliği daha da derinleştirmektedir (6).

Nkrumah, yeni-sömürgeciliği, özü itibarıyla devletin teoride bağımsız olması ve egemenliğin hukuki olarak tüm özelliklerini taşıması, ancak pratikte ekonomi ve siyasetinin dışarıdan yönetilmesi olarak tanımlamaktadır (Nkrumah 1965, ix). Ayrıca yeni-sömürgecilik yalnızca emperyalist devletin eskiden

³ Bu okulların öne çıkan temsilcileri: Raul Prebisch (1950), André Gunder Frank (1967, 1972, 1975), Theotonio Dos Santos (1975), Walter Rodney (2013), Immanuel Wallerstein (1976, 2014), Arghiri Emmanuel (1972) ve Samir Amin (1976).

⁴ Literatürde “decoupling” veya “delinking” olarak tanımlanmaktadır.

yönettiği topraklarda doğrudan uygulanmak zorunda değildir; çoğu zaman finansal çıkarların yönettiği bir şirket veya konsorsiyum aracılığıyla devleti aşan bir görünüme bürünebilmektedir (xi). Yeni-sömürgeciliğin en önemli boyutu olan ekonomik sömürü, yabancı devletler tarafından çok taraflı dış yardımlar, ticaret ve denizcilik anlaşmaları, ekonomik iş birliği anlaşmaları aracılığıyla yürütülmekte; yabancı para birimleri aracılığıyla ulusal ekonomiye müdahale gerçekleşmekte; metropol ülkelerin lehine olacak şekilde ticaret bariyerleri azaltılmakta ve yabancı yatırımların çıkarları gözetilmektedir (xiii). Eski sömürgeci ülkelerin yanı sıra, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası ve IMF gibi küresel finans örgütleri de bu denetimde başı çekmektedir (Young 2016, 45-6).⁵ Yeni-sömürgeci durumda değinilmesi gereken bir aktör olarak komprador sınıf ise kendi çıkarları doğrultusunda uluslararası sermayenin ihtiyaçlarına hizmet ederken, ekonomik alanda sermaye ve teknolojiye erişim kanalıyla etkin bir uluslararası denetimin yolunu açmaktadır (Fanon 2013, 153).

Yeni-sömürgeci bir araç olarak dış yardımların, bağımsızlık döneminde ve takiben oldukça vurgulandığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Fransız Birliği içinde belirlenmiş şartlarla bağımsızlığını kazanan Batı Afrika sömürgelerinin askerî, finansal ve ekonomik bağları Fransa ile sürdüreceği şekilde yapılandırıldı ve bu ülkeler, bağımsızlık karşılığında Fransız yardımını kabul etmek zorunda kaldı (Nkrumah 1965, 17). Dış yardımın pazarlık konusu olmasına tepki gösteren Gine lideri Sekou Touré örneğinde ise Gine dolaylı şekilde cezalandırıldı.⁶ Bu gerçeğe dikkat çeken Nkrumah'a göre metropoller, sağlanan fonların nasıl kullanılacağına karar vermekte, bu fonların donörlerden ürün temini şartlarıyla harcanmasını sağlamakta ve yardımları ham madde karşılığında vermektedirler (240-243).⁷

Bağımsızlıktan sonra bile metropoller, yeni-sömürgecilik aracılığıyla dünyanın az gelişmiş bölgelerini hammadde sağlayıcıları, yatırım alanları ve pazarlar olarak tutmaya devam etmektedirler. Sömürgeciliğin yaratmış olduğu tek ürün bağımlısı ekonomiler, hâlâ aynı hammaddeleri ihraç etmekte, sermaye birikimi yetersizliği sebebiyle sanayileşmemektedirler (Fanon 2013, 152). Doğal kaynaklar metropole ihraç edilecek şekilde kullanıldığı için belirli sektörlerin

⁵ Batılı görünen bu metropol merkezler, değişen dünya sistemi ile eksen değiştirdi. Sermayenin toplanmaya başladığı yeni merkezlerle beraber yeni-sömürgeci ilişkiler de yön ve şekil değiştirdi. Bu konuya ilerleyen bölümde değinilecektir.

⁶ Fransa'dan bağımsızlık için 1958 yılında gerçekleşen referandumda, Gine bağımsızlık lehine oy kullanan tek ülkeydi (Chafer 2002, 179). Gine bağımsız olur olmaz, Fransız hükümeti ülkenin tüm varlıklarını —telefonları duvardan sökmek de dahil— bölgeden çekip, yardımları durdurdu (Betts 1991, 125).

⁷ IMF ve Dünya Bankası yardımlarının benzer şekilde şartlılıklarla kullanıldığı, Afrika ülkelerinin gelişimine olan katkılarının sınırlı kaldığı ve yardımlara eleştiri getiren görüşler vardır (Rothchild, 1991; Konadyu-Agyemang 2001).

gelişip zenginleşmesi ve diğerlerinin eksikliği kronik şekilde devam etmektedir (159). Bağımsızlığını kazanan yeni ulusların artan nüfusları hayat standardında artış talep ettikçe, bu bölgeler, sömürgeci yönetimlerde olduğu gibi metropollerde işlenmiş ürünlerin pazarı olmayı garantilemektedirler. Kalkınma için gerekli olan her türlü araç ve gereç, teknoloji, inşaat, altyapı ve diğer birçok hizmetin sağlanması için sömürgelerde sermayenin yayılacağı yeni alanlar açılmaktadır (Nkrumah 1965, 48). Nkrumah, Fransa'nın yeni-sömürgeci politikasının ticari ayağını şu şekilde örneklendirmektedir:

Kahve, kakao, yerfıstığı, muz, pamuk gibi ürünlerin fiyatlarını ve pazarlarını garantilemenin karşılığında Afrikalı devletler, belirli miktarlarda makine, tekstil ve lüks ürünlerini, Avrupa'da rekabet edilemeyecek fiyatlarla Fransa'dan ithal etmeye zorlanmaktadır ve böylece Frank-bölgesi dışındaki ülkelerden ithalat yasaklanmaktadır (Nkrumah 1965, 17-8).

İmtiyazların devamlılığının esas alındığı bu sistemde her şey, toprak, petrol ve madenler için imtiyazlar, gümrük vergilerini toplama hakkı, kağıt para basım hakkı, yabancı firmalar için vergilerde imtiyazlar gibi ayrıcalıklar devam ettirilecek şekilde dizayn edilmektedir (Nkrumah 1965, 256).

Bu imtiyazların bir ayağı, bağımsız ulus-devletlerin içinde bulunduğu çıkmazın, parasal bağımlılık ile daha da derinleşmesidir. İngiltere için de eski sömürgelerle ekonomik bağları korumanın en etkili yönteminin parasal bölgelerinin Londra'ya bağımlı kalmasını sağlamak olduğunu düşünen Nkrumah, Gana'da bağımsızlığı takiben sterlini terk ederek, ulusal para biriminin bağımsızlığını sağladı (Nkrumah 1965, 220). Fransız sömürgelerinde ise bağımlılık daha derindir:

Frank bölgesinin yabancı döviz rezervleri hâlâ Fransa'da birikmektedir. Her bir üye için ayrı ayrı tutulmakta ancak, Fransız hükümetiyle yapılan ikili anlaşmalara bağlı kalarak belirli bir kredi marjının dışına çıkılamamaktadır. Yerel para politikası, döviz kontrolü ve gümrük politikası Fransızların çizdiği çizgiler içinde hareket etmek zorundadır (Nkrumah 1965, 226).

Uzun yıllar boyunca, Fransız frankına endeksli CFA adı verilen para birimine sahip tüm eski Fransız Batı Afrikası ülkelerinin merkez bankalarının üst yönetimlerinde Fransızlar yer aldı. Danışılan, tavsiye alınan ve kararlarda veto hakkına sahip olan Fransızlar aracılığıyla bağımsızlıktan sonra Fransa, Afrika ülkelerinin para politikalarında söz sahibi olmayı sürdürdü (Sylla 2017).⁸

⁸ Parasal etkiye en iyi örnek, 1994'te gerçekleşen büyük devalüasyondur. Fransa'nın kararıyla Fransız frankına karşı yarı yarıya değersizleşen CFA frankı, ithalat bağımlı ülkelerde büyük ekonomik sorunlara yol açtı. (NY Times 1994).

Yeni-sömürgecilikten çıkış mümkün müdür?" sorusuna ise, farklı yanıtlar gelmektedir. Fanon, sömürgeci yapıların toplumun içine işlediğini, hatta o kadar ki bilinç ve psikanalitik düzlemde bile sömürgeci yapıların kolay kolay çözülmeyeceğini savunmaktadır. Onun için tek çare, şiddetin meşru sayıldığı sosyalist bir devrimdir (Fanon 2013). Daha ılımlı, hatta Fanon'a göre oldukça liberal bir bakış açısı sergileyen Nkrumah ise kalkınmanın mümkün olduğu inancını sık sık dile getirmektedir. Latin Amerikalı çağdaşları gibi ithal ikameci politikalar ile yerli üretimin teşvik edilmesi gerekliliğini, gelişmiş ülkelerden gelen yatırımın sanayileşmeye yöneltmesini ve katma değer üretmesinin hoş karşılanacağını vurgulamaktadır (Nkrumah 1965, 27). Bir yandan yabancı yatırımın teşvik edilmesi gerektiğini savunurken, diğer yandan doğru sektörlere yatırım yapılmasının ve önemli sektörlerin yabancı ellere bırakılmamasının altını çizmektedir (227). Ekonomik izolasyonun fayda sağlamayacağını düşünerek "eşitsiz gelişme" teorisyenleri gibi uluslararası ticareti suçlamamaktadır (Langan 2018, 7). Nkrumah her ne kadar sosyalizmi savunsa da yeni-sömürgecilikten kurtulmak için kapitalist ekonomilerle olan ilişkilerin eşitlik çerçevesinde sürdürülmesi ihtiyacının altını çizmektedir:

Bizler kesinlikle yatırım ve ticarete karşı değiliz. Bilâkis, bu alanlardaki potansiyelimizi geliştirme taraftarıyız. [...] İnaniyoruz ki, tarımı geliştirerek ve hızlı endüstrileşerek mevcut yeni-sömürgeci paterni kırabileceğiz [...] (Nkrumah 1965, 9-11).

Nkrumah'a göre yeni-sömürgeciliğin önüne geçmek için kıtasal anlamda bir ekonomik planlama zaruridir. Kendisini bölen sahte sınırların ortadan kalkmasıyla tek bir Afrika ortaya çıkacaktır ve bu birleşen Afrika yalnızca kendisi için gelişecektir. Bu doğrultuda, bağımsızlığını kazanan devletler öncelikli olarak kendilerini güçlendirecek ulusal planları desteklemeli ve dışarıya karşı bağlantısız kalmalıdır. Kısaca "böl ve yönet" stratejisine karşı yaratılacak kıtasal birlik yeni-sömürgeciliği, parçalanmış Afrika kıtasında yok edecek tek yöntemdir (Nkrumah 1965, 253). Örneğin, ayrı parasal bölgelere sahip olmak Afrika ticareti için oldukça zararlıdır. Bu durum, kaçakçılığa ve gelir kaybına sebep olmakta, Afrika Ortak Pazarı kurulmasını zorlaştırmaktadır (227). Ayrı parasal bölgelere sahip olmak, ekonomik kalkınma için birlikte çalışmak yerine eski sahte sömürgeci sınırları devam ettirmek ve haliyle yeni-sömürgeciliğin araçlarını güçlendirmek anlamına gelmektedir.

Nkrumah'ın iddiaları ve tartışmaları ele alındığında, eleştirel bir bakış olarak yeni-sömürgeciliğin, önerdiği çözümlerle ülkelerin politikalarına uygulanabilir bir yol haritası çizdiği söylenebilir. Ayrıca, Bağımlılık Okulu veya Dünya Sistemleri Analizi gibi sistemik değildir. Bunun yerine, iç ve dış aktörleri

hem ayrı ayrı hem de birbirleriyle etkileşimleri açısından ele alır. Son olarak, yeni-sömürgecilik, neo-Marksist ve postkolonyal teorilerin kesişim noktasında, analiz birimini üretim araçları, sermaye, sınıf yapıları, ulus-devlet, ulus-üstü ve ulus-aşırı aktörler, kültür ve dil olarak belirleyerek, emperyalizmin aldığı güncel şekli geniş yelpazede çalışmak için bir yöntem sunar. Bu nedenle yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve sosyo-kültürel analizleri de mümkün kılarak emperyalizm olgusunun disiplinlerarası bir tabanda incelenmesinin önünü açabilir.

Afrika'nın "Çin usulü" paylaşımı

Değişen dünya sistemiyle beraber yeni-sömürgecilik tartışmalarında Batılı donörlerin, sömürgeci metropollerin sermaye merkezlerinin veya Bretton Woods kurumlarının ötesinde incelemeler yapılması gerekmektedir (Langan 2018, 89). Bilhassa son dönemdeki çalışmalar, Çin ve diğer yükselen güçlerin Afrika ile kurdukları ilişkilerin yapısına ve Afrika'nın kalkınmasındaki etkilerine vurgu yapmaktadır. Bu ilişkiler, "iş birliği", "partnerlik" ve "koordinasyon" gibi yatay söylemlerle şekillense de özünde yayılmacı olduğu ve "Afrika'yı yeniden paylaştığı" konusunda oldukça eleştiri almaktadır (Carmody 2016; Langan 2018). Özellikle Langan, söz konusu Batı'nın kendi yardım ve ticaret aktiviteleri olduğunda "yeni-sömürgeciliğin" bir "tabu" olarak görüldüğüne, ancak Batı ülkesi liderleri veya kurumlarının, Çin-Afrika ilişkilerini tasvir ederken bu kavramı kullanmasının "ironik" olduğuna dikkat çekmektedir (Langan 2018, 90).

Afrika kıtasının Batı ile kurulmuş olan köklü ilişkilerinin ekseninin değişerek Çin'e kaydığı, özellikle ticaret, yatırım, dış yardım hatta eğitim gibi alanlarda Çin'in rolünün giderek arttığı gözlemlenmektedir. Bazı yazarlar Çin'i, Afrika'nın bağımlılığını arttıran ve "Afrika ekonomilerindeki patolojileri yeniden yaratan ve derinleştiren yeni-sömürgeci bir güç" olarak adlandırmaktadır (Amin 1977; Wallerstein 1974; Taylor ve Zajontz 2020, 277). Bazı yazarlara göre ise Çin etkisi Batılı ülkelerle karşılaştırıldığında korkulacak düzeyde değildir (Brautigam 2009). Özellikle, Çin'in "dostluk" eksenindeki tutumu ve "içişlerine karışmama" konusundaki tavrı (MFA 2022), Afrika ülkelerine ekonomik bağımsızlıklarını pekiştirme ve kademeli olarak kopuş imkânı sunar gibi görünmektedir (Taylor ve Cheng 2017; Gilpin 2021). Çin'in kıtadaki giderek görünür hâle gelen varlığı, Afrika ülkelerinin pazarlık gücünü arttırdığı izlenimi vermektedir. Nitekim, Gana Maliye Bakanı Ken Ofori-Atta'nın bir taraftan 2020'de Kovid-19 pandemisinden kaynaklı Afrika'nın borç yükünü hafifletmesi adına "Çin'in kıtaya daha güçlü bir şekilde gelmesi gerektiğini" belirtirken, diğer taraftan IMF'ye üye "borçlu Afrika ülkelerinin Özel Çekim Hakkı'nın arttırılması" çağrısında bulunması (Reuters 2020), Afrika ülkelerine

hareket alanının açıldığına dair bir gösterge olarak yorumlanabilir. Bu çalışma özelinde Afrika'nın yeniden paylaşımı tartışmaları çerçevesinde, yükselen ve küresel bir ekonomik güç olarak Çin'in, Gana ile kurduğu ilişkiler ve bu ilişkinin Gana açısından sonuçları tartışılacaktır.

Afrika'nın yeniden paylaşılması tartışması, kıtadaki kaynakların hem eski emperyalist hem de Çin, Hindistan, Japonya, Brezilya, Güney Afrika gibi yükselen güçler tarafından kullanılmak istenmesiyle ortaya çıkan bir gündemdir. Afrika'nın 2008 Krizi sonrası hızlı büyüdüğüne dair makroekonomik göstergeler ise "problematik" görünen "Afrika yükseliyor" söyleminin popülerlik kazanmasına sebep olmaktadır (Carmody 2016). Bu söylem, Gana özelinde oldukça ön plandadır. Örneğin Dünya Bankası, Gana'nın 2007 yılında "hızlı ekonomik büyümenin tam ortasında" olduğunu ifade ederken (World Bank 2007, 8), aynı yıl Gana'yı Batı Afrika'daki "en iyi iş ortamı"na sahip olan ülke olarak nitelendirdi (Killick 2010, 413-4). Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü 2011 yılında Gana'yı, 2001 yılında, içinde bulunduğu Yüksek Derecede Borçlu ve Yoksul Ülke (HIPC-Heavily Indebted Poor Countries) kategorisinden çıkararak, kıtadaki "yıldız oyuncu" olarak nitelendirdi (Aidoo 2019a, 2). Bu kategorizasyonların Gana'daki sosyo-ekonomik gerçekliklerin izdüşümleri olup olmaması ise ayrı bir tartışma konusudur.

Afrika'nın ekonomik önemi 2000'ler boyunca, küreselleşme bağlamında ele alınmaktadır. Afrika'nın yeniden paylaşımı, özellikle doğal kaynakları paylaşmak anlamında "geç kalan" Çin gibi güçlerin, "küreselleşmenin derinleşmesine bağlı olarak" Afrika kaynakları ve pazarlarının yeniden paylaşılmasına duyulan ihtiyaç sonucunda gerçekleşmiştir (Carmody 2016). Afrika'nın "ilk paylaşımı" ile söz konusu "yeni paylaşımı" arasındaki fark ise "sömürgecilik ve küreselleşme arasındaki fark"a benzetilirken, ortak yanları, her ikisinin de ekonomik motivasyonla kaynakları garanti altına almayı amaçlaması ve hem devlet hem de özel sektör aracılığıyla yürütülmesi şeklinde ifade edilmektedir (Carmody 2016).⁹ Başka bir ifadeyle, Çin-Afrika ilişkilerinin mevcut yapısı, "Çin'in küresel ekonomiye kaotik bir şekilde eklemlediği küreselleşmenin" bir sonucu olarak görülmektedir (Taylor ve Xiao 2009). Bu çalışmalar, Afrika'nın yeniden paylaşımındaki yapısal sebeplere odaklanarak, yükselen ekonomilerin kıta üzerindeki varlıklarının ve ikili ilişkilerin, askerî,

⁹ Çin'in Afrika'da faaliyet gösteren ulus-aşırı aktörleri 5 kategoride özetlenebilir: Çin hükümeti kontrolündeki devlet-iştirakleri; devlet uzantılı veya bağlantılı özel Çin yatırım bankaları; Çin-Afrika Kalkınma Fonu (China-Africa Development Fund) gibi Çin Halk Cumhuriyeti Egemen Refah Fonu'na (Sovereign Wealth Funds-SWFs) bağlı kuruluşlar; Çinli yerel kamu kuruluşları tarafından işletilen orta ölçekli girişimler; küçük ve özel şirketler ile şahıslar (Odoom, 2019: 113).

ticari ve siyasi gerekçelerini eleştirel bir şekilde ele alması açısından, yeni-sömürgecilik tartışmalarına oldukça katkı sağlamaktadır.

Çin ve Afrika ilişkilerindeki incelenmeye değer önemli iş birliği alanları dış yardım, ticaret ve altyapı yatırımlarında karşımıza çıkmaktadır (Tsikata, Fenny ve Aryeetey 2008). Özellikle Çin dış yardımları ve yatırımları, IMF/Dünya Bankası kredilerine benzer şekilde, kalkınmayı amaçlayan ancak Batılı neoliberal kalkınma programlarına alternatif şekilde, iç “işlerine karışmadan ve koşullara bağlanmamış” olarak tasvir edilmektedir¹⁰ (Gilpin 2021, 7). Bu yaklaşımıyla Batılı ve geleneksel donörlerden ayrılan Çin’in, yeni bir bağımlılık türünü yeniden yaratıyor olması ise oldukça tartışılan bir konudur. Özellikle borç-tuzağı diplomasisi¹¹ (8), akıllara yeni-sömürgeciliğin bir aracı olarak borçlanmanın kullanılmasını getirmektedir. Borç-tuzağı diplomasisini eleştirenler, Çin’in yeni-sömürgeciliğine vurgu yaparak, Afrika ülkelerinin çoğunda var olan, yatırımlara ve yardımlara rağmen süregelen düşük kapasiteyi kanıt olarak sunmaktadır (Carmody 2016). Ancak Gilpin’e göre bu durum yeni-sömürgeciliğin göstergesi değil, bilâkis, Çin ve birçok Afrika ülkesi arasındaki eğitim, bilgi, kültür paylaşımı ve beceri kazandırma süreçlerinin önemli bir parçası olarak görülmelidir (Gilpin 2021, 10). Çin her ne kadar kendisini “ABD gibi değer empoze eden değil, barışçıl bir kültür paylaşımcısı olarak” nitelendirse de (Sun, Xu ve Zhao 2021, 864), bu argümanın gerçekliğine şüpheyle yaklaşılmalıdır.

Çin’in Afrika’daki varlığına haklı bir kuşkuyla yaklaşan bir diğer yazar Van Dijk (2009, 11-2) ise, Çin’in kıtadaki amaçlarını şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Tarım ürünleri dâhil, tüm ham maddelerin arzını garanti altına almak,
2. Çin ürünleri ve hizmetleri için pazar oluşturmak,
3. Tarımsal amaçlar ile toprak elde etmek,
4. Çinlilerin Afrika’ya göç etmeleri adına bir kanal açmak,
5. Afrika ülkelerinden diplomatik destek almak,
6. Batılı kalkınma modeline alternatif oluşturmak,
7. Batılı kalkınma iş birliğine alternatif oluşturmak,
8. Çin’i süper güç olarak kabul ettirmek.

Çin’in bu hedefleri gerçekleştirmek adına kullandığı araçlar ise devletin ön ayak olduğu altyapı ve tarım üretimindeki yatırımlar ve çoğunlukla kredi veya hibe şeklindeki dış yardımlardır. Yeni-sömürgecilik tartışmalarında oldukça öne

¹⁰ “No-strings attached” şeklinde ifade edilir.

¹¹ “Debttrap diplomacy” olarak tanımlanan borç tuzağı diplomasisi, kreditor bir ülkenin, borcu olan ülkeyi büyük miktarlarda borçlandırarak, borcun vadesi geldiğinde ödenmemesi durumunu çıkarına kullanıp ekonomik ve siyasi kontrol oluşturmasıdır (Gilpin, 2021: 8).

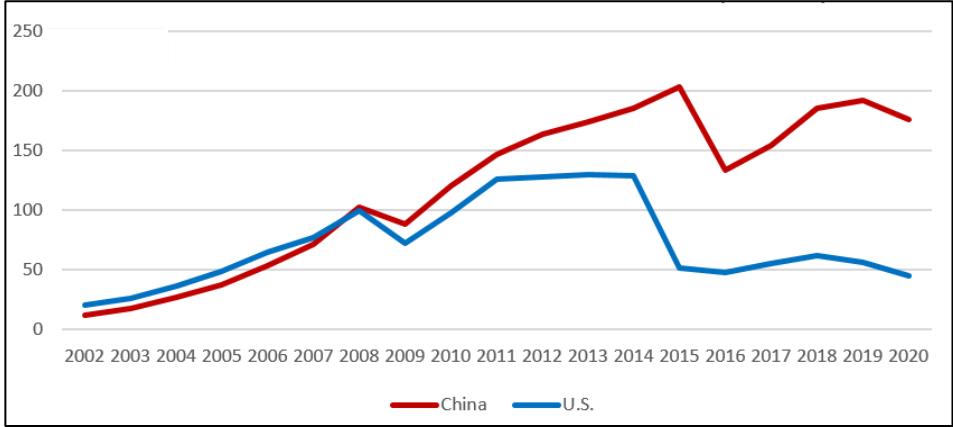
çıkan dış yardımlar, Çin-Afrika ülkeleri özelinde 1955 Bandung Konferansı'nda emperyalizm ve sömürgecilik ile mücadele maksadıyla, Afrika özgürlük hareketlerini desteklemek, Afrika ülkelerini emperyalizme karşı birleştirmek ve bağımsızlık için bu ülkelere yardım etmek amacıyla başladı (Taylor ve Cheng 2017, 25). Özellikle 1963/64 yılında Çin Komünist Partisi tarafından yardım için oluşturulan "sekiz ilke", "alıcı ülkelerin bağımsız şekilde gelişmesi" amacıyla "karşılıklı yardım"a vurgu yapmaktaydı (Langan 2018, 93). Çin bu politikası gereğince öncelikli olarak, kendine yeterliliği sağlayacak sanayi ve tarımsal kalkınma alanındaki projeleri destekledi. Özellikle son dönemde iş birliği ve yardımı bir araya getiren iş-yönelimli Çin modelinin Afrika ülkelerine cazip hâl gelmeye başlamasıyla beraber ilişkiler kurumsal seviyede yürütülmeye başlandı (Taylor ve Cheng 2017, 48). İlk defa 2000 yılında Pekin'de Çin-Afrika İşbirliği Forumu¹² gerçekleşti (Taylor ve Cheng 2017). Pekin Deklarasyonu ve Çin-Afrika Ekonomik ve Siyasi İşbirliği Programı, 21. yüzyıl Çin-Afrika ilişkileri adına somut bir çerçeve oluşturdu.¹³ 2000'de gerçekleşen FOCAC'tan sonra Çin, 28 Afrika ülkesinden 190 ithalat kanalında gümrük tarifelerini kaldırarak, Çin pazarını Afrikalı üreticilere açtı (Langan 2018, 93). Dünya Bankası'nın 2006-2008 yılları arasında Afrika ülkelerine sağlayacağını duyurduğu 17 milyar dolarlık kredi miktarı, Çin Eximbank'ı tarafından 20 milyar doların üzerine çıkararak aşıldı (Brautigam 2009, 2).

Çin'in kıtada yükselen bir güç olarak Batılı ülkelerin yerini aldığı veya yerini almaya yaklaştığını söylemek doğru olacaktır. Örneğin, 2002-2020 yılları arasında gerçekleşen Afrika'nın Çin ile ticareti ve ABD ile ticareti arasında önemli bir uçurum olduğu göze çarpmaktadır (Şekil 1). Çin'in Afrika'daki yatırımları ise, 2011 yılı itibariyle geleneksel bir yatırımcı olan ABD'yi geçmektedir (Şekil 2). Bu da Çin'in kıtadaki Batılı ülkelere kıyasla varlığını arttırdığını ve neden "Çin tehdidi"ne vurgu yapıldığını açıklar niteliktedir.¹⁴ Yine de Çin'in bu paylaşımında "tehdit" veya "saldırgan" olarak nitelendirilmesi söyleminde dikkatli olunması gerekmektedir (CFR 2018; VOA 2021). Sonuç olarak Afrika'da Batılı olsun olmasın, birçok aktörün farklı alanlarda Afrika'nın ikili ve çok taraflı ilişkilerde bağımlılığını derinleştirdiği ve devletin egemenliğini aşındıran faaliyetlerde bulunduğu akılda tutulmalıdır (Langan 2018, 101).

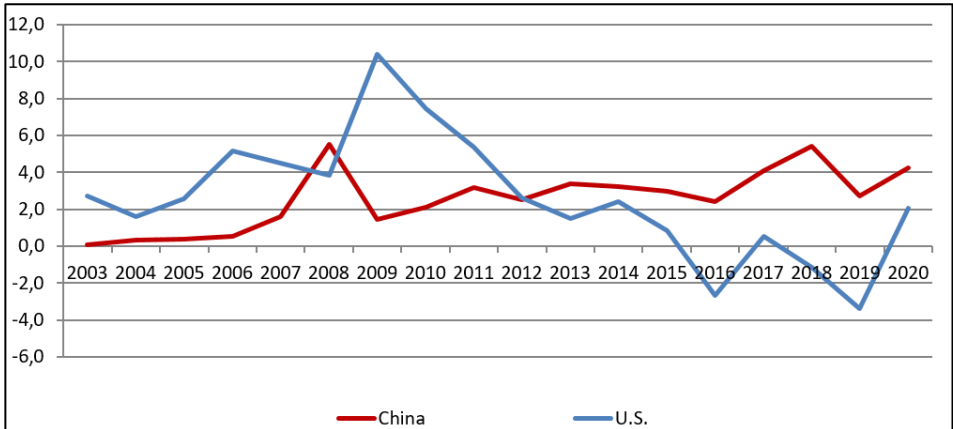
¹² FOCAC-Forum of China-Africa Cooperation

¹³ Bu çerçevede, yardımların yürütülmesi için 22 özel komite kuruldu, 10.9 milyar yuan (1.7 milyar dolar) değerinde borç silindi, 1.2 milyar dolarlık yatırım ön görüldü, 7.000'den fazla personel eğitimi için ve bakanlık düzeyinde 20'yi aşkın ziyaret konularında anlaşıldı (Taylor ve Cheng 2017, 48-9).

¹⁴ Benzer şekilde, Guardian gazetesi de Çin-Afrika ilişkilerinin yeni-sömürgeci olup olmadığını sorgulamaktadır (Van Mead 2018).

Şekil 1. ABD-Afrika ve Çin-Afrika Ticareti (milyar ABD doları). Kaynak: China-Africa Research Initiative 2022a.

Şekil 2. Afrika'ya olan Çin ve ABD Doğrudan Yabancı Yatırımları (milyar ABD doları). Kaynak: China-Africa Research Initiative 2022b.

Değinilmesi gereken bir diğer konu ise Çin'in gerek dış yardımları gerekse yatırımlarıyla Afrika'nın kalkınmasına sunduğu katkının, yardım bağımlılığı

yaratmasıdır (Carmody 2016; Taylor ve Cheng 2017; Langan 2018). Çin dış ilişkilerini, “dostluk”, “kazan-kazan”, sözde “koşullara bağlanmama” ve “içişlerine karışmama” ilkeleri çerçevesinde değerlendirmesine rağmen (MFA 2022), alıcı Afrika ülkelerinin “kendi ayakları üzerinde durabilmesi” adına şartları iyileştirmedeği gözlemlenmektedir (Taylor ve Cheng 2017, 124). Ayrıca, uzun süredir Afrika’ya yardım ulaşmasına rağmen, insan kaynağının gelişimi konusundaki eksiklik, Çin’in Afrika’daki yardımlarının çıktılarını olumsuz yönde etkilemekte, teknoloji ve yönetim alanındaki transferin gerçekleşmemesi, yardımların etkinliğinde düşüşe yol açmaktadır (118). Son olarak, Çin şirketlerinin çalıştırdığı Çinli işçilerin daha yüksek teknoloji, “know-how” ve yönetim tekniklerine hâkim olması, daha iyi altyapı ve ihracat sübvansiyonları sonucunda yüksek üretim kapasitesine sahip olması gibi olgular, Afrikalıların rekabet edememesiyle sonuçlanmakta ve üretim kapasitesini yeterince geliştirememektedir (Carmody 2016). Gilpin ve Brautigam ise, Çin’in Afrika’ya yardımlarının ideolojik değil, pragmatik olduğunu, bu nedenle Afrika’yı çevre pozisyonundan koparıp Batı etkisinden azade şekilde ekonomik büyüme ve istikrar politikalarına yönlendirdiğini iddia ederek, daha iyimser bir yorumda bulunmaktadır (Brautigam 2009; Gilpin, 2021, 2).

2021’deki İsviçre-Afrika iş ortamı ve ilişkileri için hazırlanan rapora göre, Çin’in son 10 yıldaki küresel yatırımlarının yüzde 27’sini Afrika’ya yönelttiği görülmektedir (Tablo 1). İkinci ve üçüncü yatırımcılar ABD ve Fransa’dan olurken, İngiltere’nin beşinci sırada olması dikkat çekmektedir. Bu da İngiltere’nin Afrika’da yatırımı, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Japonya, Hindistan gibi yükselen güçlere kaybettiğini göstermektedir. 2022 yılının Ocak ayında gerçekleşen İngiltere-Afrika zirvesinde, Başbakan Boris Johnson’ın Afrika’ya milyar dolarlık yatırım sözü vermesinin söz konusu verilerle ve İngiltere’nin yeniden varlığını tesis etmeye çalışması ile bağlantılı olduğu yorumu yapılabilir (Africanbusiness 2022). Ve bu da bizi Afrika’nın, aynı veya farklı aktörlerle yeniden paylaşıldığı sonucuna yönlendirmektedir.

Tablo 1. Afrika’da En Çok İstihdam Sağlayan Yatırımı Yapan Ülkeler ve Afrika’nın Ülkelerin Küresel Yatırımlarındaki Payı, 2010-2019 (%)

	Afrika’da yıllık yeni istihdam yaratma ortalaması 2010-2019	Eğilim 2010-2019	2010-2019 Afrika’nın yıllık ortalama yüzdesi	Eğilim 2010-2019
Çin	18.562		27%	

ABD	12.106	→	4%	→
Fransa	7.763	→	11%	→
Türkiye	5.047	→	38%	→
Birleşik Krallık	5.063	→	8%	→
Almanya	4.933	→	4%	→
Hindistan	4.165	→	16%	→
Japonya	3.752	→	5%	↑
Birleşik Arap Emirlikleri	2.968	↗	24%	↑
İsviçre	2.175	→	7%	→
İspanya	2.119	→	9%	→
Güney Kore	2.050	→	5%	→
Kanada	1.793	→	6%	↗
Güney Afrika	1.453	↗	43%	↗
Nijerya	1.422	↗	97%	→
Afrika'daki en yüksek 15 ülke	75.370	→	20%	→

Kaynak: Swiss-African Business Relations (2021, 39).

Gana-Çin ilişkilerinin doğası: eşit bir ilişki mümkün mü?

Gana-Çin ilişkileri, 1960 yılında ikili diplomatik ilişkilerin kurulmasını takiben, Nkrumah döneminden beri oldukça yakın bir seyirdeydi. Ekonomik anlamda Nkrumah döneminde Gana, ilk imtiyazlı kredisini¹⁵ Çin'den 1964 yılında aldı. Soğuk Savaş boyunca, altyapı projeleri kapsamında Çin'den farklı şekillerde yardım ve yatırım almaya devam etti (Tsikata, Fenny ve Aryeetey 2008, 24). Ancak Çin'in hem madenler hem de pazar olarak Gana'ya girişi, Gana'nın liberal reformları takiben, yatırım ve iş ortamına uygun hâle geldiği dönemlerde başladı (Aidoo 2019b, 129). 2006'da gerçekleşen FOCAC zirvesinde, Gana'nın da dâhil olduğu ülkeler ile iş birliği anlaşmaları imzalandı. Bu anlaşmalar, birbirinin

¹⁵ "Concessional loan" olarak tanımlanır.

egemen ülke topraklarını tanımayı içeren diplomatik iş birliğini¹⁶ ve Birleşmiş Milletler, DTÖ ve diğer uluslararası ve bölgesel örgütlerde iş birliğini içerdi (Tsikata, Fenny ve Aryeetey 2008, 5). Ekonomik alanda iş birlikleri ise tarım, ticaret, altyapı, yatırım alanında hızlandı. Çin Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, ikili ticaret hacmi 2012 yılında 5.434 milyar dolara yükselirken, yeni Çin projeleri Gana'nın doğrudan yabancı yatırım listesinin üst sırasında yer aldı (MFA 2022).¹⁷ 2014 yılında Gana ve Çin arasındaki ikili ticaret hacmi 4 milyar dolar, aynı yıl için Çin yatırımları ise 1 milyar dolar seviyesine yükseldi (Sackeyfio 2019, 87). Ancak tersi yönde, Gana'nın Çin'e olan ticareti ve yatırımı için benzer bir yorum yapılamamaktadır. Gana'nın Çin'e olan ihracatı, 2010 yılı için yüzde 1.41 gibi oldukça düşük bir seviyededir (Tablo 3). Bu eşitsiz ticaret ve yatırım ilişkisi "koşullara bağlı değil" gibi görünürken Batı tarzı bir bağımlılık yaratıp yaratmadığı ise sorgulanmalıdır:

Çin yardımları ve ekonomik iş birliği programları, altyapı yatırımlarına vurgu yaparken, geleneksel donörler olan Washington ve diğer Batı ülkeleri, bu programları önemsiz göstermektedir [...] Çin yardımları elbette koşulsuz değildir; verilen kredi ve hibeler genel olarak Çin girdilerine bağımlı kalmaktadır (Odoom 2017, 603).

Veriler, ticaretin yönüyle ilgili olarak, Çin'in ithalattaki payının 2010 yılında oldukça yükseldiğini, 1960'larda ithalat ve ihracatta en önemli partner olan İngiltere'nin payının gözle görülür şekilde azaldığını göstermektedir (Tablo 2 ve 3). Bu durum da Gana'yı bir pazar olarak Çin'e kaybeden ABD ve İngiltere gibi ülkelerin, neden Çin tehdidini ve yeni-sömürgeciliğini öne sürdüğünü açıklamaktadır.

Ayrıca, çoğunlukla Gana'dan Çin'e giden ürünlerin ya maden ya da diğer kaynaklara ait ürünler olması konusu da Çin'in yeni-sömürgeci bir güç olarak Gana'da varlığını sürdürdüğünü kanıtlar niteliktedir (Tablo 4). Toprak, maden imtiyazları ve altyapı kalkınması karşılığında tavizler veren Gana, "Çin-Afrika partnerliğinin cazibesinin yarattığı tehlikeyle" karşı karşıyadır (Sackeyfio 2019, 88). Çin dış yardımları ve yatırımları, genellikle yol, baraj gibi inşaat ve büyük altyapı projelerine harcandığı için insan kaynağı ve teknoloji gelişimine olan katkısı şüphelidir (Langan 2018, 99). Örneğin, 2012 yılında Çin'den Gana'ya

¹⁶ "Tek Çin Politikası" olarak tanımlanan diplomatik yaklaşım, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tek bir hükümetinin olduğunu savunarak, ikili ilişkilerde Tayvan hükümetinin muhatap alınmamasını, kısaca bağımsızlığının reddini ifade etmektedir. Çin diplomatik ilişkilerinde bu politikanın tanınmasını talep etmektedir.

¹⁷ Diğer önemli altyapı yatırımları, Gana Ulusal Tiyatrosu'nun inşasını içeren birçok hastane; Savunma ve Dışişleri Bakanlığı'nı içeren birçok kamu kurumu inşaatı, yol yapımı, üniversite ve okul inşaatı ve Bui Hidroelektrik Santralini de içeren enerji yatırımları şeklindedir (MFA, 2022).

verilmesi için anlaşılan 3 milyar dolarlık kredi karşılığında 15 yıl boyunca günlük 13.000 varil petrol sağlayacak olması (Odoom 2019, 118), milli gelire katkı sağlaması beklenen kaynakların verimli kullanımı konusunda eleştiriler almaktadır (Langan 2018, 99). Özellikle kredi anlaşmasındaki koşullar —örneğin, işin yüzde 60'ı Çinli firmalara veya taşeronlara verilmesi— ve Gana'nın borçlanmasında yaratılan dengesizlik gibi noktalar, avantajlı tarafın kim olduğu konusunda akıllarda soru işaretleri bırakmaktadır (Odoom 2019, 123). Bu noktada her ne kadar Gana'da enerji sektöründeki ağırlık hâlâ Batılı şirket ve konsorsiyumlara ait olsa da Çinli petrol şirketleri de “eşitlik” ve “iş birliği” söylemlerine rağmen tüm şirketler gibi fırsatçı ve kâr yönelimli hareket etmektedirler (Hardus 2014). Bu durumda Çin'in diğer ülkelere kıyasla öne sürülen “dostça” varlığından değil, kaynakların paylaşımındaki rolünden söz etmek daha doğru olacaktır.

Tablo 2. Seçili Ülkelerden Gana'ya İthalatın Toplamdakine Oranı (%), 1950–2010 (seçili yıllarda)

Ülke/Bölge	1950	1960	1970	1980	2000	2010
Toplam İthalat	125,0	362,1	410,7	1129,3	2975,9	11030,5
Belçika/Lüksemburg	0,96	1,38	1,19	1,16	1,98	2,94
Fransa	0,96	2,02	3,65	3,06	3,93	4,93
Almanya	2,56	11,65	10,79	9,49	4,66	2,74
İtalya	1,44	1,96	2,37	2,38	12,11	2,15
Japonya	5,60	8,40	6,15	3,75	1,52	1,17
Hollanda	6,40	9,47	3,96	2,82	4,56	4,54
SSCB/Rusya	0,00	0,44	3,83	0,05	0,18	0,28
İsviçre	0,16	0,77	1,25	1,16	0,45	0,21
Birleşik Krallık	60,24	36,76	23,64	21,83	9,37	5,45
ABD	6,00	5,72	18,07	12,10	6,87	9,80
Kanada	0,88	1,52	1,11	0,98	1,42	1,74
Hindistan	2,40	0,80	0,46	0,63	2,21	5,11
Çin	0,00	0,83	1,63	1,56	3,92	19,27
Jamaika	0,00	0,00	1,48	2,99	0,76	0,00
Afrika	2,64	5,61	4,47	23,10	21,56	28,47
Seçili ülkelerin toplamı	90,24	87,33	84,05	87,06	75,50	88,80

Kaynak: Huq ve Tribe (2018, 268).

Bir diğ er örnek de altın sektöründe karşımıza çıkmaktadır. Altın Sahili yüzyıllardır tüm şirketlerin ilgisini çeken bir yer olarak madencilik sektörü İngiltere, Kanada, ABD, Güney Afrika ve Gana şirketleri tarafından kontrol edilmektedir. Son dönemde, Çin'in bölgedeki madencilik faaliyetleri bilhassa, yasa-dışı madencilik¹⁸ konusunda öne çıkmaktadır. Gana yasal düzenlemesi uyarınca, yalnızca Gana vatandaşlarına küçük ve orta ölçekte maden çıkarma hakkı tanınmaktadır (Aidoo 2019b, 130). Ancak yüzbinlerce Çinlinin altın madenciliği için Gana'nın çeşitli bölgelerine göç etmesi ve kaçak bir şekilde ülkeye girmeye çalışması, Çin-karşıtlığının yükselmesiyle son dönemde hem yerel halk hem de hükümetler arasında krize sebep olmaktadır (Aidoo 2019b). Son olarak, Çin'in ekonomik varlığının genellikle küçük-orta ölçekli şirketler olarak faaliyet göstermesi, teknolojik ve insan kaynağı açısından geride olan Gana'daki aynı düzeyde şirket ve girişimcilerin rekabet edememesiyle sonuçlanmaktadır. Örneğin, Gana'nın önemli ekonomik girdi sağlayan tekstil sektöründe Çin ürünlerinin yerli ürünlerin yerine geçmesi, Gana'da tekstil tesislerinin kapanmasına, endüstride ciddi oranda AR-GE, gelir kaybı ve işsizlik gibi doğrudan kalkınma kapasitesini etkileyen sonuçlar yaratmaktadır (Ademola, Bankole ve Adewuyi 2009, 498).

Tablo 3. Gana'nın Toplam İhracatının Seçili Ülkelere Oranı (%), 1950–2010 (seçili yıllarda)

Ülke/Bölge	1950	1960	1970	1980	2000	2010
Toplam İhracat	211,7	325,2	458,1	1258,1	1318,2	7960,1
Belçika/Lüksemburg	1,28	2,92	1,28	0,27	3,91	2,62
Fransa	0,24	0,89	0,50	0,79	4,99	3,28
Almanya	7,27	13,69	9,84	5,75	8,50	1,95
İtalya	0,00	5,66	3,15	0,93	5,43	1,01
Japonya	0,00	0,77	6,49	7,10	3,44	1,60
Hollanda	6,00	12,18	9,35	13,89	i.d.	6,71
SSCB/Rusya	2,31	6,27	8,85	13,34	0,91	1,38
İsviçre	0,00	0,00	0,02	14,76	1,33	1,25
Birleşik Krallık	40,53	31,24	23,41	16,14	10,49	4,10
ABD	30,42	15,13	17,96	7,46	15,57	3,23
Kanada	3,02	0,74	1,14	0,07	0,81	0,25
Hindistan	0,00	0,18	0,30	0,01	1,60	1,79
Çin	0,00	0,43	0,52	2,61	1,03	1,41
Afrika	0,94	3,57	0,44	0,35	6,24	4,26
Seçili ülkelerin toplamı	92,01	93,67	83,25	83,47	64,25	34,84

Kaynak: Huq ve Tribe (2018, 268).

¹⁸ İngilizce'de "galamsey" olarak ifade edilmektedir.

Tablo 4. Gana ve Çin Arasındaki Ticaretin Seviyesi ve Bileşimi, 2010–2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	US\$ milyar ve yüzde						Çin'in Gana'dan İthalatının Yüzdesi					
Gana'nın toplam ihracatı (milyar dolar)	9,48	14,61	16,93	16,34	15,26	16,68						
Çin'in Gana'dan toplam ithalatı (milyar dolar)	0,127	0,360	0,629	0,675	1,060	1,060						
Çin'in ithalatının Gana'nın toplam ihracatındaki yüzdesi	1,33	2,46	3,72	4,13	6,95	6,35						
Ham petrol	-	108,0	345,0	273,0	605,0	853,0	-	30,0	55,0	40,0	57,0	80,0
Rafine petrol	-	-	-	-	-	11,4	-	-	-	-	-	9,0
Manganez cevheri	25,3	118,0	147,0	191,0	138,0	48,2	20,0	33,0	23,0	28,0	13,0	4,5
Kakao çekirdeği	24,5	45,5	29,1	49,4	50,4	39,9	19,0	13,0	4,6	7,3	4,8	3,8
Kakao ürünleri	14,20	20,70	-	15,00	16,00	-	11,40	5,7	-	2,3	1,5	-
Ham kereste	5,30	17,60	4,89	62,30	155,00	37,00	4,2	4,9	7,8	9,2	15	3,5
Kereste ürünleri	11,10	8,60	13,00	-	-	11,00	8,70	2,4	2,1	-	-	1
Gana'nın toplam ithalatı (milyar dolar)	13,925	19,504	21,999	22,498	19,247	20,774						
Gana'nın Çin'den toplam ithalatı	1,310	2,390	3,180	2,870	4,130	5,310						
Çin'in Gana'ya ihracatının Gana'nın toplam ithalatındaki yüzdesi	9,40	12,23	14,45	12,76	21,46	25,56						

Kaynak: Huq ve Tribe (2018, 258).

Son olarak, borç krizi sorunu, gelişmekte olan ülkelere ait 1980'ler ve 90'lardaki en önemli gündem olarak, özellikle Kovid-19 pandemisinden sonra artan kamu harcamalarıyla tekrar gündeme gelmektedir. Dünya Bankası'nın 2020 yılında Gana kamu borcunun GSYH'nin yüzde 81,1'ine denk geldiğini açıklaması, borç-tuzağı konusunu akıllara getirmektedir (World Bank 2022). Bir sivil toplum kuruluşu tarafından yapılan araştırmaya göre 2013 yılında Gana yeniden altın, petrol ve kakao gibi bağımlı olduğu ürün fiyatlarının düşmesi ve kredilerin verimli kullanılamamasıyla derin bir borçlanma içine girmektedir. Verilere göre, bu üç ürün, toplam ihracatın yüzde 84'ünü kapsamaktadır (Jubileedebt 2016, 10). Tüm bu göstergeler, Gana'nın yüzyıllardır süregelen ürün bağımlı ekonomisindeki kırılganlığının devam ettiğinin ve borç tuzağı

diplomasisi tartışmalarının yalnızca Çin değil, diğer donörler için de hâlâ haksız olmadığını göstermektedir.

Sonuç

Yeni-sömürgecilik kavramı, metropol ülkeyi baz alan bir bakış açısını ön plana çıkarmasına rağmen, dönüşen dünya sistemiyle ortaya çıkan yeni aktörler, “metropol” ve “sömürgecilik” kavramını da yeniden tartışmaya açmış oldu. Bu minvalde, Çin, Japonya, Hindistan gibi yeni merkezler de sermaye birikimine sahip olarak, Gana özelinde ekonomik faaliyetlerini arttırdı. Göstergelere göre ticaret, yatırım ve dış yardım alanlarında İngiltere’nin rolü giderek azalarak yerini, önce ABD, daha sonra Çin’e bıraktı. Son gelişmeler ışığında görülmektedir ki ne Afrika ne de Gana, büyük güçlerin ve sermaye sahiplerinin kolay kolay vazgeçemeyeceği bir hammadde kaynağı ve pazar olmayı sürdürmektedir. Berlin Konferansı’ndan bu yana neredeyse 140 yıl geçmesine rağmen, bugün hâlâ hem Afrika hem de Gana paylaşılmaya devam etmektedir.

Her dönem bir krizin fırsata dönüşmesi gibi bu dönemde de iklim krizi fırsat bilinerek, yeni fonlar ve krediler vaat edilerek süregelen eşitsiz ilişki sürdürülmeye çalışılmaktadır. Brexit’i fırsat bilen ve Avrupa pazarına alternatif yaratmak adına yeniden ikili ilişkilerle varlığını kabul ettirmeye çalışan İngiltere, 2020 itibariyle ticaret, yatırım ve yardım alanında Afrika’da yeniden sahneye çıkmaktadır. Ticaret Bakanı Anne-Marie Trevelyan, Ocak 2022’de İngiltere’de gerçekleşen Afrika Yatırım Konferansı’nda, Afrika’nın “daha temiz ve çevreci bir ekonomiye geçişinde” destek olacaklarını açıklaması ve “İngiltere’nin Afrika’nın partneri olma hürsünün hiç bu kadar güçlü olmadığını” vurgulaması (Trade Secretary 2022), akıllara Afrika’nın yeniden paylaşımını ve yeni-sömürgeciliği getirmektedir. Çin’in yatırımları ve Gana ile kurduğu ilişki ise kalkınmayı katma değersiz altyapılar ile sağlamaya çalışan, insan kaynağı gelişimine, teknolojiye ve sosyal refah elementlerine yatırım yapmayan, sürdürülebilirlikten uzak, hammaddeleri metropole aktarmaya çalışan, 19. yüzyıldan beri bölgede varlığını sürdürmüş olan İngiliz sömürge yönetimini hatırlatmaktadır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Afrika’ya bakıldığında Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyelerinin (Frank bölgesinde olmayan Gambiya, Gana, Sierra Leone ve Nijerya’yı da kapsayacak şekilde) CFA Frank’ı yerine “ECO” adlı para birimine geçme kararları, 2018 yılında “Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi” (AfCFTA) anlaşmasının imzalanması, 2016 yılı itibariyle Afrika Birliği pasaportu ile üye ülkeler arasında vizelerin kaldırılma adımları gibi bölgesel ve kıtasal entegrasyona yönelik eylemlere şahit olunmaktadır. Bu gelişmeler, Nkrumah’ın kıtasal entegrasyona dair iyimserliğinin altının dolu olduğunu gösterir niteliktedir. Bununla birlikte, yeni-sömürgecilik Nkrumah’ın

vurguladığı gibi emperyalizmin bir aşamasıdır ancak son aşaması değildir; tam da bu sebeple her dönemde yeniden ele alınıp, tarihsel bir bakışla güncellenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Ademola, O. T., Bankole, A.-S., ve Adewuyi, A. 2009. "China-Africa Trade Relations: Insights from AERC Scoping Studies," *European Journal of Development Research*, 21, (4):485–505.
- Africanbusiness. 2022. "UK-Africa Investment Summit Closes with Millions in Investment." 21 Ocak, Erişildi: 25 Mart 2022, <https://african.business/2022/01/trade-investment/uk-africa-investment-summit-closes-with-millions-in-investment/>
- Aidoo, R. 2019a. *The Politics of Economic Reform in Ghana*, London: Routledge.
- Aidoo, R. 2019b. "The Politics of Galamsey and anti-Chinese Populism in Ghana," *The Politics of Economic Reform in Ghana*, R. Aidoo (Ed.), London: Routledge.
- Akufo-Addo, N. 2020. "Stunning Lecture to President Macron of France on Africa's Future", *Africa Web TV*. Erişildi: 20 Mayıs 2020. <https://africawebtv.nl/ghana-president-nana-akufo-addo-stunning-lecture-to-president-macron-of-france-on-africas-future>.
- Amin, S. 1976. *Unequal Development: An Essay of Social Formations of Peripheral Capitalism*, Çev. B. Pearce, Sussex: Harvester Press.
- Amin S. 1977. *Imperialism and Unequal Development*. New York: Monthly Review Press.
- Amin, S. 1987. "A Note on the Concept of Delinking," *Review (Fernand Braudel Center)*, 10 (3):435–444.
- Betts, R. 1991. *France and Decolonization, 1900-1960*, USA: Palgrave Macmillan.
- Brautigam, D. 2009. *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, Oxford: Oxford University Press.
- Carmody, P. 2016. *The New Scramble for Africa*, 2. Ed. Cambridge: Polity Press.
- CFR. 2018. Council of Foreign Relations, "China's Heavy Hand Africa", 22 Mart, Erişildi: 14 Mart 2022, <https://www.cfr.org/blog/chinas-heavy-hand-africa>
- Chafer, T. 2002. *The End of Empire in French West Africa: France's Successful Decolonization?* Oxford: Berg.
- China-Africa Research Initiative, "China-Africa Trade". 2022a. John Hopkins School of Advanced International Studies, Erişildi: 25 Mart 2022, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>
- China-Africa Research Initiative, "Chinese Investment in Africa". 2022b. John Hopkins School of Advanced International Studies, Erişildi: 25 Mart 2022, <http://www.sais-cari.org/chinese-investment-in-africa>
- Clinton, H. 2011. "Hillary Clinton Warns Against 'New Colonialism' in Africa", *Reuters*, 11 Haziran, Erişildi: 30 Nisan 2022, <https://www.reuters.com/article/us-clinton-africa/clinton-warns-against-new-colonialism-in-africa-idUSTRE75A0RI20110611>.

- Dos Santos, T. 1975. "Bağımlılığın Yapısı", *Az gelişmişlik ve Emperyalizm*, Ed. A. Aksoy, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Emmanuel, A. 1972. *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*, New York: Monthly Review Press.
- Fanon, F. 2013. *Yeryüzünün Lanetlileri*, Çev. Şen Süer, İstanbul: Versus.
- Frank, A. G. 1967. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, New York: Monthly Review Press.
- Frank, A. G. 1972. *Lumpenbourgeoisie-Lumpendevlopment*, New York: Monthly Review Press.
- Frank, A. G. 1975. "Az gelişmişliğin Gelişmesi", *Az gelişmişlik ve Emperyalizm*, (A. Aksoy, Ed.). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Gilpin, S. I. 2021. "China, Africa and the International Aid System: A Challenge to (the Norms Underpinning) the Neoliberal World Order?," *Journal of Asian and African Studies*, 1-21, DOI: 10.1177/00219096211063804.
- Hardus, S. 2014. "Chinese National Oil companies in Ghana: The Cases of CNOOC and Sinopec," *Perspectives on Global Development and Technology*, 8(1):588–612.
- Huq, M. ve Tribe, M. 2018. *The Economy of Ghana: 50 Years of Economic Development*, London: Palgrave Macmillan.
- Jauch, H. 2011. "Chinese Investments in Africa: The Twenty-First Century Colonialism?," *New Labor Forum*, 20 (2), s. 49-55.
- Johnson, B. 2016. "The Boris Archive: Africa is a Mess, But We Can't Blame Colonialism." *The Spectator*. 14 Temmuz. Erişildi: 5 Haziran 2020. <https://www.spectator.co.uk/article/the-boris-archive-africa-is-a-mess-but-we-can-t-blame-colonialism>.
- Jubileedebt. 2016. "The Fall and Rise of Ghana's Debt: How a New Debt Trap Has Been Set," *Jubileedebt Campaign UK*, Ekim. Erişildi: 25 Mart 2022, https://jubileedebt.org.uk/wp-content/uploads/2016/10/The-fall-and-rise-of-Ghanas-debt_10.16.pdf
- Killick, T. 2010. *Development Economics in Action: A Study of Economic Policies in Ghana*, (2. Ed.), Oxford: Routledge.
- Konadu-Agyemang, K. 2001. (Ed.) *IMF and World Bank Sponsored Structural Adjustment Programs in Africa: Ghana's Experience, 1983-1999*, England: Ashgate Publishing Limited.
- Langan, M. 2018. *Neocolonialism and the Poverty of 'Development' in Africa*, UK: Palgrave Macmillan.
- Lenin, V. I. 1963. "Imperialism the Highest Stage of Capitalism," *Lenin's Selected Works*, Moscow: Progress Publishers.
- Macron, E. 2019. "France's Macron Calls Colonialism in Africa a 'Grave Mistake'", *Deutsche Welle*, 22 Aralık, Erişildi: 6 Mayıs 2020, <https://www.dw.com/en/frances-macron-calls-colonialism-in-africa-a-grave-mistake/a-51769813>

- Martin, G. 1985. "The Historical, Economic and Political Bases of France's African Policy." *The Journal of Modern African Studies*, 23(2):189-208.
- MFA. Tarih yok. "Introduction of China-Ghana Relations", Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, Erişildi: 15 Mart 2022, <https://www.mfa.gov.cn/ce/cegh/eng/zjgx/zzwl/t177920.htm>
- Nkrumah, K. 1965. *Neocolonialism: the Last Stage of Imperialism*, New York: International Publishers.
- NY Times. 1994. "French Devaluation of African Currency Brings Wide Unrest", 23 Şubat, Erişildi: 12 Mart 2022, <https://www.nytimes.com/1994/02/23/world/french-devaluation-of-african-currency-brings-wide-unrest.html>
- Odoom, I. 2017. "Dam in, Cocoa out; Pipes in, Oil out: China's Engagement in Ghana's Energy Sector," *Journal of Asian and African Studies*, 52(5):598-620.
- Odoom, I. 2019. "Ghanaian Agency in Economic Engagement in 21st Century: The Role of Chinese Transnational Oil Corporations in Ghana", *The Politics of Economic Reform in Ghana*, R. Aidoo, (Ed.), London: Routledge.
- Prebish, R. 1950. "The Economic Development of Latin America and its Principal Problems", *Economic Commission for Latin America*, New York: United Nations Publications.
- Reuters. 2020. "China Must Step Up on Africa Debt Relief, Ghana Finance Minister Says", 7 Nisan, Erişildi: 27 Şubat 2022, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-africa-debt-idUKKBN21P0Q0>
- Rodney, W. *Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı?*, Çev. Hülya Osmanağaoğlu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.
- Rothchild, D. 1991. (Ed.), *Ghana: The Political Economy of Recovery*, London: Lynne Rienner Publishers.
- Sackeyfio, N. "Ghana-Asian Partnerships: The Scramble for Markets, Power and Agency", *The Politics of Economic Reform in Ghana*, R. Aidoo, (Ed.), London: Routledge, 2019.
- Sartre, J. P. 2001. *Colonialism and Neocolonialism*, Çev. Azzedine Haddour, Routledge, London.
- Sun, S. B., Xu, X. ve Zhao, X. 2021. "China's Foreign Aid Training: Targeting Becoming an Influential Culture Sharer," *Journal of Asian and African Studies*, 56(4):851-871.
- Swiss-African Business Relations. 2021. "Status Quo 2021: Swiss-African Business Relations", Bern, Switzerland, Erişildi: 25 Mart 2022, <https://sabc.ch/wp-content/uploads/2017/12/Report-Swiss-African-Business-Relations-Status-Quo-2021.pdf>
- Sylla, N. S. 2017. "The CFA Franc: French Monetary Imperialism in Africa", *London School of Economics Blog* 12 Haziran, Erişildi: 17 Şubat 2022 <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2017/07/12/the-cfa-franc-french-monetary-imperialism-in-africa/>
- Taylor, I. ve Cheng, Z. 2017. *China's Aid to Africa: Does Friendship Really Matter?* Oxford: Routledge.

- Taylor, I. ve Xiao, Y. 2009. "A Case of Mistaken Identity: 'China Inc.' and its 'Imperialism' in sub-Saharan Africa," *Asian Politics and Policy*, 1(4 (October/December)):709–725.
- Taylor, I. ve Zajontz, T. 2020. "In a Fix: Africa's Place in the Belt and Road Initiative and the Reproduction of Dependency," *South African Journal of International Affairs*, 27(3):277–295.
- Trade Secretary. 2022. "UK is Africa's Investment Partner of Choice for Green Transition", Department of International Trade, 20 Ocak, Erişildi: 29 Ocak 2022, <https://www.gov.uk/government/news/trade-secretary-uk-is-africas-investment-partner-of-choice-for-green-transition>
- Tsikata, D., Fenny, A. P. ve Aryeteey, E. 2008. "China-Africa Relations: A Case Study of Ghana," *Institute of Statistical, Social and Economic Research*, Ghana: University of Ghana.
- Van Dijk, M. P. 2009. "Introduction: Objectives and Instruments for China's New Presence in Africa", *The New Presence of China in Africa*, M. P. van Dijk, (Ed.), Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Van Mead N. 2018. "China in Africa: Win-win Development, or a New Colonialism?" *Guardian*, 31 Temmuz, Erişildi: 30 Nisan 2022, <https://www.theguardian.com/cities/2018/jul/31/china-in-africa-win-win-development-or-a-new-colonialism>
- VOA. 2021. "China's Africa Outreach Poses Growing Threat, US General Warns", *Voice of America*, 6 Mayıs, Erişildi: 20 Mart 2022, <https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific-chinas-africa-outreach-poses-growing-threat-us-general-warns/6205496.html>
- Wallerstein, I. 1974. "The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis," *Comparative Studies in Society and History*, 16(4 (September)):387–415.
- Wallerstein, I. ve Gutkind P.C.W. 1976. (Eds.), *The Political Economy of Contemporary Africa*, London: Sage Publications.
- Wallerstein I. 2014. *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, Çev. Nuri Ersoy ve Ender Abadoğlu, İstanbul: BGST Yayınları.
- World Bank. 2007. "Ghana: Meeting the Challenge of Accelerated and Shared Growth," *The World Bank*, 28 Kasım, World Bank Report (40934-GH, (I, II, III), Vol I. Erişildi: 25 Mart 2022, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/598481468249681693/pdf/Pages0from04091635403volumes0ER01GH.pdf>
- World Bank. 2022. "Ghana", *The World Bank*, 7 Nisan, Erişildi: 10 Mayıs 2022, <https://www.worldbank.org/en/country/ghana/overview#1>
- Young, R. J. C. 2016. *Postcolonialism: A Historical Introduction*, London: John Wiley and Sons.

